

УДК 351.82:338.14:343.37

Л. М. Кашпур,
к. держ. упр., головний державний ревізор-інспектор відділу камеральних перевірок
податкової звітності управління податків і зборів юридичних осіб, Головне управління
Державної фіскальної служби у м. Києві

ПРОТИДІЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

L. Kashpur,
PhD in Public Administration, Chief inspector in department
of the tax accounting and control for legal entities in State fiscal service head-office

COUNTERACTION OF INCOMES LEGALIZATION WHICH ARE ILLEGALLY RECEIVED

У статті розглянуто питання легалізації "брудних коштів" у сфері банківської діяльності. Досліджено сучасну ситуацію у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом в Україні. Надано пропозиції щодо запровадження на державному рівні невідкладних організаційних і практичних заходів для кардинального підвищення ефективності державного управління в зазначеній сфері. The article discusses the issues of legalization of "dirty money" in the sphere of banking. The modern situation in the field of prevention and counteraction to legalization (laundering) of proceeds from crime in Ukraine was investigated. Proposals are made on the introduction at the state level of urgent organizational and practical measures to dramatically improve the efficiency of public administration in this area.

Ключові слова: легалізація (відмивання) доходів, протидія відмиванню доходів, доходи, отримані злочинним шляхом.

Key words: money laundering, anti-money laundering, proceeds from crime.

ВСТУП

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними задачами. Важливим завданням на етапі становлення ринкових відносин в Україні є необхідність ефективної протидії злочинам, що вчиняються у сфері банківської діяльності.

У сучасних умовах розвитку нашої країни відбувається трансформація економіки, поряд із цим збільшується й кількість грошей кримінального походження. Власники незаконно отриманих капіталів намагаються провести їх легалізацію.

Питання боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, є питанням національної безпеки. Так, у першому кварталі 2014 року рівень тіншової економіки зріс на 0,4 %, згідно з інтегральним показником, розрахованим Мінекономрозвитку і становить 34 % ВВП держави, або приблизно 500 млрд грн, якщо брати за прогноз ВВП, розрахованого на 2014 рік МВФ [1, с. 32].

Державна податкова служба України оцінює тіншовий сектор економіки у сумі 350 млрд грн у рік, у тому числі: 170 млрд грн — у вигляді конвертів(зарплата), 100 млрд грн — конвертація безготівкових коштів у готівку або на валютні рахунки в іноземних банках, 35 млрд грн — неофіційні розрахунки, 45 млрд грн — основні засоби, услуги тіншового сектора [1, с. 26].

КОРОТКИЙ АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР

Для вітчизняної правової науки розробка організаційних та практичних заходів протидії легалізації до-

ходів, одержаних злочинним шляхом, в умовах сьогодення є значною мірою новим напрямком наукового пошуку. В свій час цю проблему досліджували ряд вітчизняних вчених: Л.М. Доля, В.Т. Білоус, О.Ф. Долженков, В.М. Попович, М.І. Камлик, О.Є. Користін, А. Беницький, Г.А. Усатий, О.О. Дудоров, П.П. Андрушко, Т. Качка, С.С. Чернявський.

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ПИТАНЬ ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, ЯКИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

Незважаючи на дослідження в цій сфері залишаються питання щодо необхідності контролю над фінансовими потоками з метою запобігання легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, стала одним із головних підстав створення в Україні національної системи протидії цим видам злочинів, що включає у себе систему заходів адміністративно-правового, фінансово-правового, кримінально-правового, оперативного-розшукового характеру та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою статті є розгляд проблем протидії легалізації доходів отриманих злочинним шляхом.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Термін "відмивання" грошей (money laundering) вперше був використаний в 80-х рр. у США відносно доходів від наркобізнесу і означає процес перетворення незаконно отриманих грошей у законні гроші. У нау-

ковому середовищі запропоновано багато визначень цього поняття. Президентська комісія США з організованої злочинності в 1984 році використовувала таке формулювання: "Відмивання грошей — процес, за допомогою якого приховується існування незаконного походження або незаконного використання доходів, які маскуються таким чином, щоб надати їм вигляду законно здобутих" [2]. Дефініція: "легалізація (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом" введений в юридичну літературу України Кримінальним кодексом України (далі — КК України) в 2001 р.

Згідно з іншими джерелами під поняттям "відмивання грошей" розуміють надання правомірного вигляду володінню, користуванню або розпорядженню грошовими коштами або іншим майном, одержаними внаслідок вчинення злочину, тобто їх переведення з тіньової, неформальної економіки в економіку офіційну для того, щоб мати можливість користуватися цими засобами відкрито і публічно [2].

Базові засади функціонування фінансового моніторингу та системи протидії легалізації коштів, одержаних злочинним шляхом, закладені в Законі України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом" [4].

У ньому зазначається, що завданнями спеціального уповноваженого органу є забезпечення реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Фінансовий моніторинг — сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, що включають проведення державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу [2].

Як вказують науковці, в сучасних умовах існують наступні тенденції розвитку фінансового моніторингу:

- зростання ефективності досудового супроводу справ з легалізації доходів (обсяг арештованих активів на 1 грн активів суб'єктів первинного фінансового моніторингу зріс у 2 рази; кількість порушених кримінальних справ на 1 транзакцію зменшилася на 80%);

- збільшення загальної результативності заходів з фінансового моніторингу (обсяг вилучених активів, задіяних у процесах легалізації доходів, на 1 грн активів суб'єктів первинного фінансового моніторингу зріс більш ніж на 210%);

- розширення об'єктної бази фінансового моніторингу (частки сумнівних транзакцій та повідомлень, відібраних для розслідування Державною службою фінансового моніторингу України (ДСФМУ), в їх загальній кількості зменшилися майже на 25% кожна; кількість узагальнених досьє за результатами цих повідомлень зросла на 40%; питома вага операцій, що підпадають під внутрішній фінансовий моніторинг, зросла на 14%);

- незмінність суб'єктної структури первинного фінансового моніторингу (банками надавалося майже 97% повідомлень про підозрілі фінансові операції, страховими компаніями — 2%, іншими суб'єктами первинного фінансового моніторингу — 1%);

- зростання навантаження на працівників ДСФМУ (кількість повідомлень про підозрілі фінансові операції, що розглядається одним працівником ДСФМУ, зросла майже на 60%; кадровий склад ДСФМУ скоротився на 25%);

- недостатність фінансового забезпечення ДСФМУ (обсяг бюджетних асигнувань на функціонування ДСФМУ скоротився на 20%, причому в їх структурі майже на 30% зросла частка витрат на оплату праці);

- покращення рівня кадрового та методичного забезпечення суб'єктів фінансового моніторингу (підвищили кваліфікацію в 4 рази більше представників різних суб'єктів державного і первинного фінансового моніторингу, правоохоронних органів; кількість навчальних заходів, консультацій та листів методичного характеру для суб'єктів первинного фінансового моніторингу зростає майже в 2 рази);

- покращення рівня інформаційного забезпечення та міждержавної співпраці у сфері протидії легалізації доходів (кількість повідомлень, що надаються в електронному вигляді, наблизилася до 100%; кількість держав-партнерів для інформаційного обміну в цій сфері зросла майже на 25%; кількість інформаційних запитів від ПФР інших країн зросла на 40%, від України до уповноважених організацій інших країн — зменшилася майже на 25%) [3, с. 90—91].

Зауважимо, що ст. 209 Кримінального кодексу України передбачає відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, а ст. 209-1 КК закріплює кримінальну відповідальність за умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму.

Основним безпосереднім об'єктом цього злочину є, встановлений із метою протидії залученню в економіку "брудних" коштів, порядок здійснення господарської діяльності, а також порядок здійснення цивільно-правових угод в частині особистого та іншого подібного використання майна, не пов'язаного з господарською діяльністю [9].

Додатковим об'єктом легалізації коштів, що стосується сфери банківської діяльності, виступає нормальне функціонування банківської системи. Такий склад злочину відрізняється від інших своєю непередбачуваністю, латентністю, використанням значної кількості фінансових операцій.

Непередбачуваність подібних діянь проявляється у застосуванні різних неординарних способів досягнення злочинних цілей. Зловмисники іноді так вдало приховують сліди правопорушення, що серед безлічі проведених банківських операцій виявити початкове джерело надходження коштів буває досить складно. Наприклад, можуть проводитися багаторазові зарахування коштів на один рахунок протягом дня різними громадянами; окремими клієнтами банків відкриваються декілька рахунків одночасно з різними початковими номерами; проводяться перерахування готівки на рахунки підставних осіб незначними сумами; вносяться значні грошові суми на рахунки готівкою, що також може вказувати на протиправну спрямованість дій клієнта банку.

Слід зауважити, що певні злочинні способи, за допомогою яких отримані грошові кошти, на кваліфікацію злочину за ст. 209 КК України не впливають, проте, безумовно, заплутують правоохоронні органи в процесі розслідування таких злочинів. До прикладу, Підрозділом фінансової розвідки (ПФР) Люксембургу був виявлений такий випадок використання переказів. Громадянин Німеччини, скориставшись викраденою фальсифікованою ідентифікаційною картою, створив компанію і зареєстрував себе її власником, відкрив рахунки в різних банках трьох країн і здійснював грошові перекази між цими рахунками. Іноземний ПФР запросив у банку інформацію про суб'єкта, підозрюючи його у присвоєнні чужого майна на підставі банківського звіту про підозрілі операції, зробленого після аналізу фінансових потоків (численних переказів від приватних осіб), які не відповідали заявленому предмету оплати (консультаційні послуги в будівельній сфері). Після отримання запиту про послідовність операцій громадянин надав банку ряд підроблених рахунків, що стосувалися будівельного бізнесу [1].

Згідно з положеннями ст. 209 КК України предметом злочину, передбаченого даною кримінально-правовою нормою, є грошові кошти та інше майно, одержані внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передує легалізації (відмиванню) доходів.

У ст. 2 Закону України "Про банки і банківську діяльність" під поняттям "кошти" слід розуміти гроші в національній або іноземній валюті або їх еквівалент. Для стадії підготовки до легалізації коштів типовими є такі дії, як: відкриття банківських рахунків, депонування коштів; створення фіктивних суб'єктів підприємництва; залучення підставних осіб, укладення реальних або фіктивних угод, залучення посадових осіб банків, органів влади; підробка фінансово-господарських або статутних документів.

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 209 КК України може альтернативно виражатися в одній з чотирьох форм:

1) вчинення фінансової операції з коштами або іншим майном, одержаними внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів;

2) укладення угоди з такими коштами та майном;

3) вчинення дій, спрямованих на приховування чи маскування незаконного походження таких коштів або майна чи володіння ними, прав на такі кошти або майно, джерела їх походження, місцезнаходження і переміщення;

4) придбання, володіння або використання коштів або іншого майна, одержаних внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів [7].

На думку В.В. Сухоноса, найбільш поширеними способами легалізації злочинних доходів в банківській сфері України є: переказ коштів через банківські рахунки в Україні за фіктивними договорами; отримання в банках коштів з рахунків на фіктивних підставах; переказ коштів на банківські рахунки за кордон на підставі фіктивних угод; укладання договорів банківського вкладу; здійснення валютообмінних операцій; укладання кредитних договорів [12].

На стадії впровадження злочинних коштів у легальний сектор економіки отримуються кредити, які покриваються за рахунок злочинних доходів. Демонстрування таких коштів також може проводитися під виглядом законного виграшу від розважальних акцій.

Визначення ознак суб'єкта злочину має важливе значення, оскільки, по-перше, пов'язано з притягненням винних до кримінальної відповідальності, а, по-друге, впливає на кримінально-правову кваліфікацію суспільно-небезпечного діяння [8]. Ст. 209 КК України передбачає загальний суб'єкт вчинення даного злочину. Слід зазначити, що такому суб'єкту може бути властива належність до підприємницької діяльності, проте, легалізація не є прерогативою лише злочинців у складі підприємницьких структур. Визначаючи перелік суб'єктів, здатних нести відповідальність за даною статтею, слід виходити з того, що метою кримінально-правової норми про відповідальність за легалізацію (відмивання) коштів, є, перш за все, попередження будь-яких спроб ввести в легальний обіг кошти, отримані незаконним шляхом, під виглядом законних (правомірно отриманих) [3].

Легалізація доходів практикується, найчастіше, організованими злочинними групами, що підвищує її латентність, оскільки такого роду групи мають злагоду з працюючим апаратом нейтралізації соціального контролю, що забезпечує результативність вчинення кримінальних правопорушень.

Доцільно відмітити, що професор В.В. Сухонос також дотримується думки, що подібні злочини вчинюються, в багатьох випадках, організованими угрупованнями, більшість з яких діють у трансграничному просторі. Вони злочинним шляхом викачують ресурси з української економіки і відмивають їх за кордоном, в офшорних зонах. А потім капітал повертається в Україну, але злочинці вже виступають у ролі іноземних інвесторів [12].

Так звана "білокомірцева злочинність", а саме: злочини, що здійснюються у фінансово-кредитній системі, становить близько 1—1,5 % від загальної кількості кримінальних злочинів і 10—15 % — у самій структурі економічних правопорушень. Протягом 2015 року на території Києва зафіксовано 72 випадки несанкціонованого доступу до системи "клієнт-банк". Кількість злочинів у кредитно-фінансовій сфері становить: протягом 2014 року — 470, в 2015 році — 1315, на початку 2016 року — 50 кримінальних проваджень. У 2015 році по зазначеній категорії кримінальних правопорушень пред'явлені повідомлення про підозру 1066 особам, 996 матеріалів направлено до суду [6].

Слід зауважити, що визначення: "економічні правопорушення" є в даному контексті не зовсім коректним, оскільки в КК України злочини у сфері економіки не виділяються окремо, а містяться у різних розділах особливої частини КК. В.В. Селезньов злочини у сфері бізнесу та економіки називає економічними. Найбільш поширеними є такі види економічних злочинів: фіктивне підприємництво (ст. 205 КК України); легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК); злочини у кредитно-фінансовій сфері (ст. 200, 209, 222 КК); ухилення від сплати податків, зборів (обо-

в'язкових платежів) (ст. 212 КК); злочини у сфері страхування (ст. 212-1 КК); службові злочини (ст. 364, 366, 368 КК) [10].

Таким, чином можна стверджувати, що методика попередження злочинів у сфері банківської діяльності вимагає нових наукових підходів і сучасних знань про способи вчинення зазначених діянь. Оскільки банківська сфера забезпечує життєдіяльність підприємств, організацій і в цілому всієї держави, необхідність боротьби з нелегальними операціями є першочерговим завданням для нормального функціонування економіки.

ВИСНОВКИ

На наш погляд, правовідносини у сфері фінансового моніторингу щодо протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом носять системний характер і складаються не тільки із фінансово-правових відносин, а також із адміністративно-правових відносин, кримінально-правових відносин, відносин у сфері міжнародного права, економічної теорії (тіньова економіка, детінізація економіки), організації оперативного-розшукової діяльності та ін. Фінансовий моніторинг є однією із складових системи протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму. Удосконалення і взаємодія елементів даної системи забезпечить ефективну протидію легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

Перспективи подальшого розвитку у цьому напрямку. В якості подальших досліджень нами буде здійснена спроба проаналізувати основні напрями подолання легалізації доходів в Україні, отриманих злочинним шляхом.

Література:

1. Боротьба з відмиванням коштів: правовий, організаційний і практичний аспект / С.Г. Гуржій, О.Л. Копиленко, Я.В. Янушевич та ін. — К.: Парламентське вид-во, 2005. — 216 с.
2. Відмивання грошей і міжнародні банки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://voprosik.net/otmyvanie-deneg-i-mezhdunarodnye-banki>
3. Доля Л. Небезпека легалізації (відмивання) грошових коштів та іншого майна, отриманого злочинним шляхом / Л. Доля // Право України. — 2002. — № 2. — С. 89—93.
4. Закон України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму" від 28.11.2002 № 249-IV, у новій редакції від 18 травня 2010 року № 258-VI [Електронний ресурс] // Правова база: [сайт] / Держ. служба фінан. моніторингу. — Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/documents.php?cat_id=32&lang=uk
5. Інвестгазета / Раздел "Макроклимат", главное. — 2014. — 27 августа. — С. 32—33.
6. Константин Глоба, партнер ЮА "Шевчук та партнери" надав коментар до статті про банківське шахрайство. Статистика злочинів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://shevchuk-law.livejournal.com/10559.html>
7. Кримінальний кодекс України: від 01.09.2001 р., № 2341-III // ВВР України. — 2001. — № 25—26.

8. Курінов Б.А. Наукові основи кваліфікації злочинів / Б.А. Курінов. — М.: Вид-во МДУ, 1976. — 184 с.

9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. — 3-є вид., перероб. і доп. — К.: Атіка, 2003. — 1056 с.

10. Основи ринкової економіки України / В.В. Селезньов. — 2-е вид., доп. і перероб. — К.: А.С.К., 2002. — 655 с.

11. Правове регулювання відносин на фінансовому ринку: стан та напрями вдосконалення: монографія / Відп. ред. В.Д. Чернадчук. — Суми: ВВП "Мрія" ТОВ, 2015. — 340 с.

12. Сухонос В.В. Легалізація злочинних доходів у банківській сфері та боротьба з нею / В.В. Сухонос // Правовий вісник Української академії банківської справи. — 2014. — № 1 (6). — С. 149—153.

References:

- Hurzhiy, S. H. Kopylenko, O. L. and Yanushevych, Ya. V. (2005), *Borot'ba z vidmyvanniam koshtiv: pravovyy, orhanizatsiynyj i praktychnyj aspekt* [Fighting money laundering: legal, organizational and practical aspects], *Parlaments'ke vyd-vo*, Kyiv, Ukraine.
2. *voprosik.net* (2017), "Money laundering and international banks", available at: <http://voprosik.net/otmyvanie-deneg-i-mezhdunarodnye-banki> (Accessed 10 Jan 2018).
3. Dolia, L. (2002), "The risk of legalization (laundering) of money and other property obtained by criminal means", *Pravo Ukrainy*, vol. 2, pp. 89—93.
4. Verkhovna Rada of Ukraine (2002), *The Law of Ukraine "On Prevention and Counteraction to the Legalization (Laundering) of the Proceeds from Crime, or the Financing of Terrorism"*, available at: http://www.sdfm.gov.ua/documents.php?cat_id=32&lang=uk (Accessed 10 Jan 2018).
5. *Ynvesthazeta* (2014), "Section "Macrocimate", the main thing", vol. 27.08, pp. 32—33.
6. Hloba, K. (2014), "Konstyantyn Globa, partner of LA "Shevchuk & Partners" commented on the article on bank fraud", available at: <http://shevchuk-law.livejournal.com/10559.html> (Accessed 10 Jan 2018).
7. Verkhovna Rada of Ukraine (2001), "Criminal codex of Ukraine", *VVR Ukrainy*, vol. 25—26.
8. Kurinov, B.A. (1976), *Naukovi osnovy kvalifikatsii zlochniv* [Scientific fundamentals of qualification of crimes], *Vyd-vo MDU*, Moscow, Russia.
9. Mel'nyk, M. I. and Khavroniuk, M. I. (2003), *Naukovo-praktychnyj komentar Kryminal'noho kodeksu Ukrainy* [Scientific and Practical Commentary of the Criminal Code of Ukraine], *Atika*, Kyiv, Ukraine.
10. Seleznyov, V. V. (2002), *Osnovy rynkovoi ekonomiky Ukrainy* [Fundamentals of the Market Economy of Ukraine], *A.S.K.*, Kyiv, Ukraine.
11. Chernadchuk V. D. (2015), *Pravove rehuliuвання vidnosyn na finansovomu rynku: stan ta napriamy vdoskonalennia: monohrafiia* [Legal regulation of relations in the financial market: the state and directions of improvement], *VVP "Mriia" TOV*, Sumy, Ukraine.
12. Sukhonos, V. V. (2014), "Legalization of criminal incomes in the banking sphere and combating it", *Pravovyy visnyk Ukrain's'koi akademii bankivs'koi spravy*, vol. 1(6), pp. 149—153.
- Стаття надійшла до редакції 11.01.2018 р.*